

Simono Šultės socialinė samprata: socialinio teisingumo įgyvendinimo įžvalgos

VALDAS PRUSKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
El. paštas: politologija@v.v.vgtu.lt

Straipsnyje aptariama žymaus XX a. pradžios katalikų filosofo ir sociologo Simono Šultės (1876–1920) socialinė samprata. Atskleidžiama, kad S. Šultė, kaip ir jo mokytojas vokiečių teologas ir filosofas A. M. Weisas (1844–1925), buvo vidurio kelio – laisvės ir tvarkos derinimo – šalininkas, turintis aiškią kritinę nuostatą dėl ekonominio liberalizmo, ir uolus demokratijos principų gynėjas. Laikydamasis evoliucionistinio požiūrio į visuomenės raidą S. Šultė tikėjo visuomenės pažanga, šviesesne Lietuvos ateitimi. Egzistuojančios socialinės neteisybės priežastis – gamybos priemonės turinčiųjų ekonominė valdžia, kurią būtina apriboti. Tą apribojimą S. Šultė siejo su galimybėmis įgyti nuosavybę. Laikydamas nuosavybę asmens saviraiškios ir laisvės garantu jis siūlė žiūrėti į ją ne kaip į privilegiją, o kaip į pareigą visuomenei. Nuosavybės turėjimą pateisinąs tik jos panaudojimo socialinis efektyvumas ir etiškumas. S. Šultė laikėsi demokratinės nuostatos, kritiškai vertino autoritarinį valdymą. Ne žmogus valstybei, o valstybė turinti tarnauti žmogaus reikalams, gerbti ir ginti jo teises, kurios yra jam duotos paties Dievo, tarp kitų ir teisę į nuosavybę. Geriausiai tą teisę, jo manymu, galinti užtikrinti Lietuvos parlamentinė respublika.

Raktažodžiai: krikščioniškasis socialinis mokymas, socialinis teisingumas, solidarizmas, liberalizmas, evoliucija, darbas, nuosavybė, marksizmas, demokratija

---

ĮVADAS

Simonas Šultė – vienas žymiausių XX a. pradžios lietuvių katalikų intelektualų, deja, nepelnytai primirštų. Įgijęs gerą išsilavinimą garsiuose Friburgo, Liuveno ir Romos universitetuose jis stengėsi supažindinti Lietuvos visuomenę su populiariomis tuo metu Vakarų Europos filosofinėmis ir socialinėmis teorijomis bei idėjomis. Jis pirmasis, pasak A. Jakšto, „ėmėsi katalikų socialinio „europinimo“, tikėjo tiesos jėga, tos tiesos visą amžių uoliai ieškojo ir jai tarnavo“ (Jakštas 1920: 486–489), tad nenuostabu, kad jo skelbtos idėjos, kaip ir aktyvi socialinė veikla, vertintos priešaringai.

S. Šultės, kaip ir kitų XX a. pradžios lietuvių katalikų veikėjų, veiklos ir interesų ratas buvo gana platus, tačiau bene daugiausia dėmesio jis skyrė socialinio teisingumo ir socialinio bei politinio radikalizmo analizei, kantriai ieškodamas „trečiojo kelio“ Lietuvai. S. Šultė buvo labai produktyvus, savo įžvalgas skelbė atskirai išleistose knygose ir spaudoje pasirodžiusiuose straipsniuose. Ne visi jo darbai yra paskelbti. Po S. Šultės mirties Kaune buvo sudarytas komitetas jo palikimui paskelbti, tačiau trūkstant lėšų šis sumanymas nebuvo įgyvendintas. Šiuo metu dalis S. Šultės rankraštinio palikimo saugoma Nacionalinėje M. Mažvydo ir Vilniaus universiteto bibliotekų rankraštynuose.

Apie S. Šultę tarpukariu yra rašę A. Jakštas-Dambrauskas (Jakštas 1930), V. Valiukevičius (Valiukevičius 1930), J. Stakauskas (Stakauskas 1938: 823–828), mūsų laikais jis trumpai pristatytas *Iš Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės enciklopedijos* 5-ame tome (1997: 231–238) ir V. Jankausko straipsnyje (Jankauskas 2000), taip pat aptariant visuomenės raidos teoriją (Poškutė 210: 196–204). Jo filosofinės ir socialinės nuostatos ir ypač socialinio teisingumo įgyvendinimo įžvalgos nėra išsamiau nagrinėtos, nors neabejotinai vertos dėmesio, todėl ir bus šio *straipsnio tikslas*.

SOCIALINIŲ NUOSTATŲ IŠTAKOS

S. Šultė buvo eruditas, plačių interesų žmogus, tačiau labiausiai jį domino socialinės problemos – visuomenės, kaip socialinio organizmo, funkcionavimas ir kaita, socialinė pažanga, individo ir valstybės santykių optimizavimas ir ypač socialinio teisingumo atkūrimo galimybės. Būtent tam ir skirti pagrindiniai S. Šultės veikalai: *Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai* (1919), *Žmogaus ir piliečio teisių pareiškimas* (1921), taip pat straipsniai, skelbti *Viltyje, Bažnytinėje apžvalgoje, Draugijoje, Laisvėje, Ganytojuje* ir kitur. Straipsnius mėgo pasirašinėti Simano Barjanos, Petro Graužos, Teologo, Sociologo ir kt. slapyvardžiais.

Nėra abejonių, kad S. Šultės socialinių pažiūrų formavimuisi didžiausią įtaką turėjo studijos Vakarų Europos katalikiškuose universitetuose. Neatsitiktinai laiške A. Jakštui (1919 10 31) rašė: „Esu ilgą laiką specialiai studijavęs sociologiją Europos universitatėse <...>. Dabar aš nieko naujo neskelbiu, tik populiarizuoju gautas universitatėj žinias“ (Šultė 1920: 329).

Be katalikiškosios minties autoritetų, jam didelį poveikį yra padariusi ir „gyvenimo dinamizmo“ teorija. Šią *gyvenimo dinamizmo* kaip natūralios plėtros tiek gamtoje, tiek visuomenėje idėją amžiaus pradžioje karštai propagavo intuityvistas A. Bergsonas. Anot jo, intelektu negalima pažinti tikrovės (tiesos), kadangi jo visai kitokia paskirtis – siekti praktinių tikslų vis tikslingesniais veiksmais. Žmogaus praktinė veikla yra statiška. Statiškos esančios ir simbolikos, ir pačios mąstymo formos. Jos nieko negali pasakyti apie tikrovės esmę. Tiesa, A. Bergsonas pripažįsta, kad intelektas plėtojasi, tačiau šis plėtojimasis pasireiškia tik tuo, kad kiekybiškai auga žmogaus gebėjimas taikytis prie aplinkos ir su ja santykiauti. A. Bergsono teigimu, pasaulį galima pažinti tik intuityvia, o ne protu. Intuityvia – tai „intelektualios simpatijos rūšis, kurios dėka galima „persikelti“ į daikto vidų ir susieti su tuo, kas jame yra vienintelio ir neišreiškiamo“. Protas suskaldo tikrovę į reiškinius, t. y. praranda objektyvumą. Be to, racionalus pažinimas (protu) suteikia galimybę pažinti tik tai, kas tapatu, atskira, o intuityvus – „įsiskverbti į pozityvią progresyvaus judėjimo tėkmę <...>, susiliesti su gyvenimo esme, su absoliutu“ (Бергсон 1900: 6–7). Šis intuityvus pažinimas nesiremia jokia simbolika, todėl esąs tikras, nes simboliai negali atskleisti esmės, jie yra paviršutiniški ir vienpusiai. Iš to daroma išvada, kad ir socialinių reiškinų esmės, jų tarpusavio ryšių ir priklausomybės negalima gerai pažinti, juo labiau numatyti visuomenės socialinės plėtros galimybių. Vadinas, negalima kalbėti ir apie revoliuciją kaip vienintelį socialinės pažangos būdą. Marksizmo socialinė teorija taip pat tėra intelekto „konstruktas“. Taigi ji yra vienpusiška ir netobula. Be to, ir ne vienintelė. Antra vertus, laikantis evoliucijos principo, socializmo įgyvendinimas dar nereikš, kad galiausiai bus sukurta tobula visuomeninė santvarka. Ją turės pakeisti dar tobulesnė. Šis natūralaus plėtojimosi dėsnis reiškiasi tiek gamtoje, tiek visuomenėje, todėl nedera skubėti ir skubinti natūralią istorijos eigą. Kišimasis į visuomenės tobulėjimo procesą, bandymas jį dirbtinai spartinti – nereikalingas. Sąjūdžiai, remiantys radikalius socialinius pertvarkymus, taip pat nereikalingi. Visuomenė savaime kinta pamažu tobulėjant žmogui, augant jo dvasinei potencialai.

Evoliucinio požiūrio į visuomenės raidą laikėsi ir S. Šultė. Jis tikėjo visuomenės pažanga, šviesesne Lietuvos ateitimi, todėl jam rūpėjo išsiaiškinti visuomenės pažangos varomąsias jėgas, nustatyti, kas joms kliudo. Remdamasis G. V. F. Hegelio ir iš dalies K. Markso idėjomis, S. Šultė pripažino, kad kapitalistinė santvarka nėra tobula, ji neišvengiamai žlugsianti. Antiteze kapitalizmui būsiąs socializmas, tačiau ir jo nedera laikyti „visa ko sinteze“. Pasak S. Šultės, tai būsianti „tik tolimesnei pažangai ‘tezė’, kurios neišvengiamai laukia ‘antiteze’“ (Šultė 1919: 123). Taigi socializmas, kurį taip karštai propaguoja bolševikai, taip pat nebūsianti galutinė visuomenės pertvarkos forma, o tik tarpinis žmonijos evoliucijoje. Tad ar verta skubėti nesiskaitant su priemonėmis, nevengiant prievartos, smurto, kurį būtent ir gimdo revoliucija, „paliuosuodama žmonėse žemiausius ir neišvariausius instinktus“. Tokie bedvasiai žmonės nebūsią pajėgūs sukurti tobulą visuomenę. Vadinasi, prievarta nėra tas būdas, kuris sukurtų teisingą ir socialiai saugią visuomenę, todėl ji atmetina, o socializmo idealų įtvirtinimas nukeliamas į tolimą perspektyvą. S. Šultės manymu, reikės „ne tūkstančių metų, o milijonų, kol įvyks žmogaus prigimty baidis atmaina, jo galutina tobulybė“ (Šultė 1919: 149–150). Taigi nepakeitus žmogaus prigimties, neišugdžius jame doros, negalima tikėtis ir socialinės pažangos. Ką reikia daryti, kad žmogus taptų dorybingesnis? S. Šultė rašo: „Evoliucijos pradžia yra žmogaus prigimty, sudėtoj iš kūno ir sielos. Įgimti žmogaus polinkiai ir jausmai yra tos jėgos, arba energijos, veikiančios ir visuomenės evoliucijoj: jos šią stumia pirmyn“ (Šultė 1919: 155). Noras turėti nuosavybę kaip tik ir esąs vienas svarbiausių įgimtų žmogaus polinkių, skatinančių socialinę pažangą, todėl visuomenė, jo manymu, turinti sudaryti sąlygas, kad kuo daugiau piliečių tą nuosavybę įgytų. Tokia nuostata ir vertė S. Šultę, pasak A. Jakšto, šio klausimo sprendimą „kreipti kuo kairiausiai, kiek tik teologija leidžia“.

Savo nuostatos pagrindimo S. Šultė ieškojo Šventajame Rašte, tačiau ją interpretuoja savaip – kenčiančio ir beteisio žmogaus požiūriu. Požiūriu žmogaus, kurio teisės ne dėl jo, o dėl artimo kaltės yra pažeistos, todėl dabar jas reikia grąžinti. Tokios neteisybės priežastis esanti gamybos priemonės turinčiųjų ekonominė valdžia. S. Šultė ieško būdų, kaip apriboti turtingųjų ekonominę valdžią. Pasak Šventojo Rašto, Dievas yra suteikęs žmogui teisę valdyti pasaulį, jo gamtos gėrybes, bet ne savo artimą, kuris esąs lygus kaip Dievo duotųjų jam gamtos turtų naudotojas. Dabar, valdydamas gamybos priemones, savininkas jaučiasi esąs visiškas šeimininkas: valdo ir žmogų darbininką, laikydamas jį ne asmenybe, o darbo jėga, priemone, kuriančia prekę, kuri atneša pelną. Norint to išvengti, reikia rūpintis, kad nuosavybę turėtų kiekvienas, juolab kad jos turėjimas nesanti jokia privilegija. Todėl nuosavybės grindimas prigimtinė teise S. Šulte atrodo nepagrįstas. Juk prigimtis, pasak jo, „nėra įvedus turtų padalinimo, bet priešingai – visiems yra davus vienodą teisę naudotis gamtos dovanomis“ (Šultė 1920: 176). Jų naudojimosi teisėtumo pagrindas esąs darbas. Remdamasis Leono XIII enciklika *Rerum novarum* (1891), S. Šultė nurodo, kad „darbas yra vienintelis šaltinis, iš kurio plaukia tautų turtai ir nuosekliai tik per darbą įgyjama jų nuosavybė“ (Šultė 1920: 329).

POŽIŪRIS Į DARBĄ IR NUOSAVYBĘ

Darbą kaip nuosavybės pamatą akcentavo ir A. M. Weisas, rėmėsis ne tik Leono XIII enciklika *Rerum novarum*, bet ir sindikalistais (G. Soreliu). A. M. Weisas griežtai smerkė dykaduonius buržua ir pritarė minčiai, kad visi gyventojų sluoksniai turi būti aktyvūs visuomeninėje gamyboje. Darbininkas, anot jo, esąs savarankiškas kūrėjas, todėl jokia politinė partija jam neturėtų vadovauti. Jis palaikė sindikalisto G. Sorelio mintį, kad darbininkai

kaip kūrėjai turėtų vienytis į sindikatus pagal profesijas. Taip jie galėtų geriau apginti savo interesus ir pasipriešinti kapitalistų savivalei. G. Sorelis manė, kad tik sindikate galima išsiugdyti „klasinę sąmonę“, interesų bendrumą, o svarbiausia – sukurti naują moralę, kurios pagrindiniai bruožai – profesinė garbė, klasinis solidarumas, didžiavimasis atliktu darbu, pažangos siekimas. Šią moralę kaip priešingybę kėlė vartotojų ir dykaduonių buržua moralei, nes jų vienintelis užsiėmimas – „kuponų karpymas“. Taigi, G. Sorelio manymu, sindikatai glūdi naujos moralės ir naujos visuomeninės santvarkos daigai (Sorel 1909: 244–245).

S. Šultei buvo artimos A. M. Weiso ir sindikalisto G. Sorelio idėjos. Jis taip pat vertino darbą, laikėsi pažiūros, kad savo socialines funkcijas kapitalistas savininkas geriau atliks, jeigu pats dirbs. Tuomet nebus atitrūkęs nuo gamybos reikalų, geriau pažins savo darbininkų padėtį, nebus toks beširdis ir kurčias jų teisėtiems reikalavimams, o svarbiausia – pats dirbdamas įgis teisę į pelno dalį. Priešingu atveju, sako S. Šultė, „jei jis ničnieko nedirba, tik puotas kelia ar gyvena svetur, tai pagal teisybę jam ničnieko nepriguli iš bendro pelno“ (Šultė 1920: 47).

Nuosavybė, jo manymu, negali būti absoliuti. Jos turėjimą savaip nusako panaudojimo efektyvumas ir tarnavimo visuomenei laipsnis. „Savininkas tiek teturi ant daikto valios ir taip tegali naudotis, kad jis kuo geriausiai būtų sunaudotas“, – teigė S. Šultė. Tad išvada būtų tokia: savininkas, nenorintis ir nemokantis protingai šeiminkauti, nesirūpinantis savo nuosavybe, be reikalo ją eikvojantis, netenka į ją teisių. Taigi kas nenori pats dirbti, tenevaldo ir darbo priemonių.

Svarbu ne pati nuosavybė (jos paskirtis tarnauti visuomenei, o ne tenkinti vien tik asmeninius reikalus), o tai, kas ir kaip ją valdo, ar yra pasirengęs priimti atsakomybę už jo valdymo padarinius. Todėl, S. Šultės manymu, nuosavybės forma galinti keistis keičiantis visuomenės gyvenimo sąlygoms. Svarbu, kad šis pasikeitimas būtų naudingas visuomenei ir konkrečiam individui. Pagrindinis nuosavybės valdymo kriterijus turįs būti – „kam valdant žemę, dvarus, dirbtuves bus daugiau krašte gerovės, pažangos, ramumo“ (Šultė 1920: 4). Ši katalikų sociologo nuostata buvo nukreipta visų pirma prieš liberalųjį kapitalizmą, gynusį absoliučią savininko teisę į gamybos priemonių nuosavybę.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, šią teisę ypač gynė Tautos pažangos partija. Jos narių nuomone, katalikai neturį kištis į ekonominį gyvenimą – jis tvarkytinas liberaliosios ekonomikos principais, pagal kuriuos kiekvienas savininkas turį teisę elgtis su nuosavybe taip, kaip išmano. Tautininkas A. Voldemaras teigė, kad pagrindinis nuosavybės bruožas esanti teisė sunaikinti savo daiktą. Jis dvarų kumečiams aiškino, kad dvarininkas esąs tikrasis savininkas ir turį teisę savo dvarą netgi sudeginti (Voldemaras 1920). A. Voldemaras gynė liberaliąją nuosavybės sampratą ir bandė ją atskirti nuo religijos. Jei savininkas gali disponuoti turtu, gali savo noru jį ir sunaikinti, tai jis gali nepaisyti ir visų kitų savo pareigų, taip pat ir būti laisvas nuo krikščioniškosios pareigos artimui. A. Voldemaro skelbtą teisę sunaikinti savo sukurtą daiktą S. Šultė vadino „beprotiška teise“ (Šultė 1920).

SOCIALINIO TEISINGUMO ATKŪRIMO ĮŽVALGOS

Remdamasis Tomu Akviniečiu, S. Šultė priminė, kad nuosavybė jos turėtojui suteikianti ne tik teisę turėti, bet ir skirianči socialines pareigas – rūpintis visuomenės narių gerove. Valdžia kapitalistui yra duota tam, kad galėtų geriau tarnauti vargšui, o ne tam, kad tik pats pelnytųsi. Ne pelnymasis, o tarnavimas visuomenei yra tikrasis kapitalisto pašaukimas ir pareiga. Nuo šios pareigos jo atleisti niekas negali. Jis esąs visuomenės skolininkas. Ir jei nesugeba tinkamai naudotis nuosavybe, nepaiso visuomenės gerovės, tai ta nuosavybė gali

(ir turi) būti valstybės atimta ir perduota tiems, kurie yra pajėgūs tai padaryti. Šį perdavimą S. Šultė vaizdavo kaip pažeisto socialinio teisingumo grąžinimo aktą, kurį privalanti atlikti valstybė. Laikydamas krikščioniško požiūrio į valstybę S. Šultė teigė, kad žmogus esąs ne abstraktus individas, kaip skelbiąs liberalizmas, o Dievo kūrinys, turintis teisių ir pareigų. Tai, kad žemėje žmonės sukūrė valstybę, yra Dievo valios pasireiškimas. Tokia žmonių egzistencijos forma Dievui pasirodė esanti tinkamiausia. Kadangi valstybė, valdžia yra Dievo (o ne koks liaudies suvereniteto padarinys), tai ji ir turėtų užtikrinti įstatymus, kurie būtų leidžiami remiantis krikščioniškosios moralės principais, gintų žmogaus teises ir kartu reikalautų, kad jis dorai atliktų savo socialines pareigas. Tačiau kartu S. Šultė pabrėžė, kad valstybė jokia būdu neturėtų pavergti piliečio, kad jis vien tik valstybei tarnautų, kaip to reikalavo tautininkai. Ne žmogus – valstybei, o valstybė esanti įkurta tam, kad palengvintų žmogui pasiekti tikslą – amžinąjį gyvenimą. Kadangi žmogus yra visuomenės dalis, kuri priklauso visumai, tai kiekvienas asmuo privaląs rūpintis jos gerove. Tai darydamas jis drauge kurs gerovę ir sau. Vardan šios visuotinės gerovės S. Šultė linkęs palaikyti valstybinių institucijų teisių išplėtimą, tik reikėtų „neleisti pramonijoj įsiviešpatauti Darvino kovos už būvį idėjai“, o svarbiausia – ginti silpnesnius, t. y. teisingiau dalyti turtą (Šultė 1921: 336–339). Tam valstybė turėtų išleisti atitinkamus įstatymus, kurie sudarytų sąlygas perimti gamybos priemones iš nemokančių ūkininkauti savininkų ir perduoti jas norintiems ir galintiems atnešti visuomenei didesnę naudą.

Tai nebuvo nauja idėja. Ją propagavo krikščioniškojo korporatyvizmo skelbėjas A. de Munas. Jis teigė, jog baimė prarasti nuosavybę skatins kapitalistus atsakingiau ūkininkauti, dorai mokėti darbininkams už jų triušą. Kartu jis manė, kad teisė savarankiškai ūkininkauti turėtų būti suteikta ir darbininkų kolektyvams – korporacijoms. Joms turėtų būti perduodamos gamybos priemonės ir patalpos, priklausančios bankrutavusiam kapitalistui, o šiam valstybė turėtų išmokėti atitinkamą kompensaciją. Taigi darbininkų korporacija, tapusi gamybos priemonių naudotoja, funkcionuotų ekonominėje sistemoje kaip lygiavertis partneris, savarankiškai gaminantis ir realizuojantis savo produkciją pagal krikščioniškosios moralės principus. G. Sorelis prognozavo, kad darbininkai, susivieniję į sindikatus pagal profesijas, galės sėkmingai tvarkytis dirbtuvėse ir fabrikuose, nes jie čia dirbdami geriausiai žina gamybos reikalus ir todėl esą tikrieji jų šeimininkai.

S. Šultė, sekdamas A. de Munu ir G. Soreliu, taip pat pritarė nuomonei, kad dirbtuvės ir jų kapitalai priklausytų profesinėms organizacijoms ir taptų kolektyvia korporacija, o ne privataus asmens nuosavybe (Krupavičius 1914: 175). Jei gamybos priemonių savininkas nesirūpina krašto gerove, negloboja silpnesniųjų, tai tos priemonės, S. Šultės manymu, turėtų būti nacionalizuotos, kompensacija už jas neturėtų būti mokama, savininkui paliekamas tik pragyvenimo minimumas. Organizuoti gamybą darbininkai galį ir patys.

Apie gamybos priemonių (dirbtuvių, fabriků) nusavinimą ir atidavimą valdyti darbininkams kur kas atsargiau kalbėjo M. Krupavičius. Jo nuomone, žmonės neturi būti perduoti darbininkų kolektyvams be išpirkos, nes tai pažeistų nuosavybės esmę: nuosavybė turi vertę. Išsipirkęs nuosavybę žmogus ją labiau saugos ir ja rūpinsis. M. Krupavičiaus manymu, esamos privačios įmonės turėtų būti paverstos akcinėmis bendrovėmis, kur akcijos būtų prieinamos kiekvienam čia dirbančiam. Pasak M. Krupavičiaus, jis būtų drauge „fabriko darbininkas ir akcionierius“ (Šultė 1919: 203), suinteresuotas gamybos rezultatais. Nepaisant skirtingo požiūrio į gamybos priemonių nacionalizavimo ir perdavimo darbininkų kolektyviniam valdymui sąlygas, neabejota, kad ši priemonė geriausiai atlieptų individo ir visuomenės interesus, užtikrindama abiejų socialinį saugumą. Taip būtų atkurtas ir socialinis teisingumas.

Atkurti socialinį teisingumą privalo ir žemės ūkyje. S. Šultės teigimu, dvarininkai savo rankose laiko pusę Lietuvos žemių, nors patys menkai rūpinasi savo ūkių reikalais, daugiausia pasikliauja valdytojais. Dvarų galimybės nėra visapusiškai išnaudojamos, o tai prieštarauja visuomenės interesams. Valstybė turinti teisę atimti iš turtuolių ir dvarininkų žemes, kurių jie patys nesugeba įdirbti, ir išdalyti bežemiams ir mažžemiams valstiečiams. Turėti daug vidutinių ūkių vietoj stambių dvarų, jo manymu, būtų naudingiau ir pačiai valstybei. Mat smulkus ir vidutinis ūkininkas daug geriau dirba ir prižiūri žemę negu samdiny. Be to, smulki žemės nuosavybė, pasak S. Šultės, esanti „gan pastovi ir neretai dar tvirčiau laikosi negu dvarai“, kur, nesant gero šeiminko, greit nusigyvenama (Šultė 1919: 197).

Stambių dvarų išdalijimą jis laikė pribrendusia būtinybe, dėsninga evoliucijos proceso išdava. S. Šultė rašė: „Kol visuomenė buvo tamsi, jai reikėjo šviesesniųjų vadų, kuriais buvo visi dvarininkai. Bet jai subrendus ir sumažėjus globėjų rolei, privatinė dvarininkų iniciatyva pereina į visuomenę arba į Valstiją, kurios mechanizmas tobulinamas ir turi pašaukimą rūpintis visuomenės reikalais <...> Seniau dvarininkai, kaip visuomenės vadai, atlikdami viešas pareigas, teisingai valdė net didžius dvarus. Virstant kitoniškoms gyvenimo sąlygoms ir nustojus savo viešų pareigų, neteisėta yra sau reikalauti privilegijų be pareigų“ (Čėsnys 1919: 74–75). Žemės nuosavybė nustojo buvusi privilegija, žeme turėtų būti aprūpinti visi norintieji ir galintieji ją įdirbti. Dvarininkai, būdami tikri katalikai, tam neturėtų priešintis, nes tai prieštarautų krikščioniškajai dorai (ir šv. Tomo Akviniečio nuosavybės supratimui). Tačiau šios S. Šultės viltys neišsipildė. Žemės nusavinimo idėjai pasipriešino ne tik dvarininkai. Nevienodai tą idėją priėmė ir dvasininkija. Lietuvos krikščionių demokratų vadas M. Krupavičius S. Šultę laikė sąjungininku, kiti – „raudonuoju socialistu“ ir netgi „bolševiku“.

1919 m. Kauno kunigų konferencijoje ne be aktyvaus S. Šultės dalyvavimo priimtoje Krikščionių demokratų partijos rezoliucijoje teigiama, kad dvarų ir netgi bažnytinės žemės būtų išdalytos valstiečiams, B. Čėsnys *Ganytojuje* paskelbtame straipsnyje įrodinėjo, kad esą „priešinga teisybei visiškas dvarų atėmimas iš dabartinių savininkų“, ir reikalavo „proporciningai atlyginti dvarų šeiminkams“ (*Rerum novarum* 1931). Į B. Čėsnio priekaištą dėl žemės nusavinimo teisėtumo S. Šultė atsakė, kad „sulig Šv. Tomo Akviniečio, savastis yra socialinė funkcija: tiek pateisinama, kiek to reikalauja visuomenės labas; turtų išdirbimas yra savastis, o jos vaisiai privalo būti bendri“. Todėl kalbėti apie atlyginimą žemės savininkui, o tuo labiau reikalauti iš valstiečio mokesčio už ją būtų didžiausia neteisybė. Juk „žymi dvarų turtų dalis kaip tik ir yra kilusi iš nutraukto darbininkams užmokesčio“. Taigi dvarų žemės išdalijimas valstiečiams nesąs joks įstatymų pažeidimas, o tik socialinio teisingumo, nors ir pavėluoto, realizavimas (Tumas 1920).

Propaguodamas socialinio teisingumo idėją ir siūlydamas konkrečius jos realizavimo būdus S. Šultė stengėsi aptarti ir patį valstybės sutvarkymą bei valdymą, kuris neturėtų remtis kažkuriuo vienu sluoksniu, sudarytų sąlygas visiems žmonėms siekti gerovės ir kuris juos vienodai gintų.

S. Šultė rašė: „pragaištinga leisti įsigalėti vienam ar kitam luomui kaip antai darbininkų, ūkininkų, proletarų“. Visi turi teisę gyvuoti, visiems turinčios būti „prieinamos gamtos ir kultūros gėrybės ir kiekvienas galėtų jomis naudotis“ (Jakštas 1919). Užtikrinti tą teisę – valstybės ir jos valdymo struktūrų pareiga. Ir ne tiek jau svarbu, koks yra tas valstybės sutvarkymo ir valdymo būdas – konstitucinė monarchija ar respublika. Pagrindinis jo priimtumo kriterijus – kiek jis padedąs žmogui siekti gerovės vadovaujantis krikščionybės nuostatomis ir nepažeidžiąs jo prigimtinių teisių.

Leonas XIII enciklikoje *Rerum novarum* pažymėjo, jog svarbiausia yra tai, kad „valstybės bei atskirų žmonių gerovė savaime plėtotųsi iš paties sutvarkymo ir valdymo“ (Šultė 1919: 268). O tai priklauso nuo valdytojų politinės išminties, todėl Leonas XIII neteikė pirmenybės nė vienam valdymo būdai.

Panašios nuomonės laikėsi ir S. Šultė. Jo teigimu, nė vienas iš valdymo būdų – nei respublika, nei konstitucinė monarchija – negalys savaime laiduoti „gero valdymo“: daug kas priklauso nuo „valdančiųjų“ išminties ir gebėjimo sudaryti visiems piliečiams palankias sąlygas siekti gerovės. Kita vertus, „valstybės sutvarkymo ir valdymo būdas daug priklauso ir nuo tautos istorinių bei kultūrinių tradicijų: vieniems labiau pritinka respublika, kitiems gi konstitucinė monarchija“ (Šultė 1919: 199). Abu valdymo būdai turi ir gerų, ir blogų ypatumų.

Tiesa, S. Šultė pripažįsta, kad „konstitucinė monarchija kartais galinti siekti apriboti visuomenės ir individo teises, bet juk yra konstitucija ir parlamentas“. Tačiau monarchija, ypač krizės sąlygomis, padeda suvienyti tautą ir įveikti krizes. Taigi „monarchijoje visados daugiau ramumo, nuoseklumo, vienybės“ (Šultė 1919: 198). Tuo tarpu respublika, pasak S. Šultės, „reikalauja iš piliečio daugiau doros, apsišvietimo, gero visuomenės reikalų pažinimo“. Ji esanti „kaipo subrendęs žmogus, kuris pats save valdytų: vaikai gi iki to dar nėra subrendę ir reikalingi tėvų ar globėjų“ (Šultė 1920: 2). Todėl esąs realus pavojus, kad tokioje nesubrendusioje respublikoje valdžią gali pasiglemžti „demagogai“ ir partijos, gebančios sumaniau įtikinti rinkėjus. Taigi respublika, nors ir suteikia individui didesnę rinkimosi laisvę, slepia savyje ir didelį pavojų – partijų gausa ir jų noras „nuolat vadovauti“ politiniame bei visuomeniniame gyvenime skaldo visuomenę į priešingas jėgas, jos pasiryžusios siekti valdžios, o pasiekusios nepaiso kitų sluoksnių interesų ir stengiasi įvesti „partijos diktatūrą“.

Kaip užkirsti kelią tokiai diktatūrai? S. Šultės manymu, tam būtina ugdytis vidurinį sluoksnį („vidutinį žmogų“), kuris neleistų turčiams ar vargšams įsitvirtinti valdžioje ir įvesti savo diktatūros. Šiam sluoksniui nepriimtinos abi diktatūros, nes neigia žmogaus teisę būti laisvam, galinčiam rinktis, o ne tik vykdyti valdžios nurodymus. Vidurinis luomas, sudarydamas didesnę dalį rinkėjų, S. Šultės teigimu, neleistų daugumą vietų parlamente (seime) laimėti kraštutinėms jėgoms. Daugumą jame turėtų vidurinio luomo (būtent jį stiprinti ir stengėsi katalikai, plėtodami kooperaciją) atstovai, kurie esą vieninteliai pajėgūs valdyti šalį, atsižvelgdami į visų sluoksnių interesus, ir apginti prigimtinės žmogaus teises. Tam parlamentas (seimas) privalęs turėti savo rankose ne tik įstatymo leidimo, bet ir veiksmingą jų vykdymo kontrolės galią (Šultė 1919: 33). Savo ruožtu leidžiami įstatymai turi paisyti visų visuomenės narių interesų. Tik tuomet jie būtų privalomi visiems. „Įstatai, kurie ne visuomenės labu, bet atskirų luomų, asmenų ar valdžios gerove ir garbe rūpinasi <...> mums neprivalomi yra, – teigė S. Šultė ir pabrėžė: Jokios įstatos negali prieštarauti prigimties teisėms ir pozityviai apreikštai Dievo valiai <...>. Niekados negali būti visuomenei naudinga, kas eina prieš Dievą arba prigimtį“ (Šultė 1919: 33–34). Šalies įstatymai turi „pagerinti žmonių būvį“, apginti silpnuosius, kurie patys negali apsiginti. Tie įstatymai turėtų būti grindžiami Evangelijos principais, kaip to ir siekia krikščioniškoji demokratija.

Atlikti įstatymų ekspertizę remiantis krikščioniškosiomis vertybėmis ir principais ir esanti pirmoji Katalikų Bažnyčios bei jos narių pareiga ir priedermė, nuo kurios jos niekas negalys atleisti, o tuo labiau valstybė, siekianti ją panaikinti ar apriboti jos veikimą. S. Šultės nuomone, valstybė, kaip ir kiekvienas žmogus, privalanti jausti ir pripažinti savo priklausos-

mybę nuo Dievo, viešai reikšti jam pagarbą, turėti tam tikrus santykius su Kristaus įsteig-tąja Bažnyčia. Savo pasiuntinybę ir galią Bažnyčia yra gavusi ne iš valstybės, o iš Dievo. Jos tikslas – mokyti žmones tikybos tiesos. S. Šultės įsitikinimu, Bažnyčia ir valstybė turinčios bendradarbiauti, nes jų veiksmo objektas yra tas pats – žmogus. Valstybė, tiesa, pirmiausia turinti rūpintis kasdieniniais žemiškais žmogaus gyvenimo reikalais, tačiau kartu privalanti būti žmogaus globėja. Ji negalinti nepaisyti amžinojo žmogaus tikslo, juo labiau negalinti trukdyti jam pasiekti tą tikslą. Amžinojo gyvenimo reikalais tiesiogiai rūpinasi Bažnyčia, todėl valstybės pareiga – Bažnyčią remti ir jai visokeriopai padėti, o Bažnyčios – stebėti ir perspėti, jei priimti įstatymai prieštarautų žmogaus prigimtiniems teisėms, kurias jis yra gavęs iš Dievo. Šią savo funkciją Katalikų Bažnyčia galėtų sėkmingiau atlikti, jeigu renkamuosiuose valdžios organuose būtų daugiau sąmoningų katalikų, kurie reviduotų priimamus įstatymus ir jų vykdymą pagal krikščionybės principus.

Taigi tik ugdant vidurinę sluoksnį (luomą) ir visiems piliečiams laikantis Evangelijos principais grindžiamų įstatymų galima tikėtis stabilios demokratijos ir socialinio teisingumo įgyvendinimo Lietuvoje.

Nėra abejonės, kad S. Šultės socialinėms pažiūroms ir ypač pažiūrai į nuosavybę turėjo įtakos ir spalio revoliucija, kurios metu jis buvo Rusijoje. Žinoma, S. Šultė negalėjo pritari-ti bolševikų įvestai diktatūrai ir vykdytai žiauriai prievartai „išnaudotojų klasės“ atžvilgiu, asmens teisių ir laisvių paniekimui. Kita vertus, S. Šultė, gynęs smulkios privačios nuosa-vybės pranašumus, laikė teisingomis revoliucijos deklaruotas idėjas apie stambios privačios nuosavybės nacionalizavimą, išnaudojimo panaikinimą, dvarų žemės valstiečiams išdalijimą. Kartu jis bandė tas idėjas pamatuoti Šventuoju Raštu bei popiežių enciklikomis ir rasti joms ten pagrindimą.

Apie tai bene pirmasis prabilo Vaižgantas. Jis priekaištavo S. Šultei, kad šis „teologijoje ir popų enciklikose“ ieškąs „pateisinamų naujų laikų revoliucinei cholera“, sugrįžęs į Lie-tuvą kurstąs „krikščionišką luomų neapykantą“, skelbiąs „katalikų proletariato diktatūrą“ (Šultė 1919: 21–24). O spaudoje S. Šultę jis vadino tiesiog „draugu“. Tačiau, atrodo, kad baimintasi veltui.

Kur kas didesnę poveikį turėjo S. Šultės pozicija dėl žemės nusavinimo. Ji padėjo M. Kru-pavičiui apginti savo žemės reformos projektą, pagal kurį dvarų savininkams buvo palikta palyginti nedaug žemės (80 ha, vėliau valdžią uzurpavę tautininkai ją padidino iki 150 ha). Neatsitiktinai Lietuvoje įvykdyta žemės reforma buvo laikoma viena radikaliausių Europoje. Ji pakirto svetimtaučių dvarininkų galią Lietuvoje, padėjo sumažinti socialinę įtampą visuo-menėje, neutralizuoti bolševikų įtaką valstiečiams, teigiamai stimuliuo vidutinio sluoksnio formavimąsi ir tai padėjo tautai išsiugdyti intelektualinį potencialą.

ĮŠVADOS

S. Šultė, kaip ir jo mokytojas A. M. Weisas, iš esmės buvo vidurio kelio – laisvės ir tvarkos derinimo – šalininkas, turintis aiškią kritinę nuostatą dėl ekonominio liberalizmo, ir uolus demokratijos principų gynėjas. Laikydamasis evoliucionistinio požiūrio į visuomenės raidą S. Šultė tikėjo visuomenės pažanga, šviesesne Lietuvos ateitimi. Egzistuojančios socialinės neteisybės priežastis – gamybos priemonės turinčiųjų ekonominė valdžia, kurią būtina ap-riboti. Tą apribojimą S. Šultė siejo su galimybės įgyti nuosavybę. Laikydamas nuosavybę asmens saviraiškos ir laisvės garantu jis siūlė žiūrėti į ją ne kaip į privilegiją, o kaip į pareigą visuomenei. Nuosavybės turėjimą pateisinąs tik jos panaudojimo socialinis efektyvumas ir etiškumas. Taigi nuosavybė yra ne tik pavienio žmogaus ar grupės, bet ir visuomenės gerovė.

S. Šultė laikėsi demokratinės nuostatos, buvo nusistatęs prieš autoritarinį valdymą. Ne žmogus valstybei, o valstybė turinti tarnauti žmogaus reikalams, gerbti ir ginti jo teises, kurios yra jam duotos paties Dievo, tarp kitų – ir teisė į nuosavybę. Geriausiai tą teisę, jo manymu, galinti užtikrinti Lietuvos parlamentinė respublika, o jos stabilumo garantas – plataus vidurinio sluoksnio buvimas. Šios idėjos mums aktualios ir šiandien.

Gauta 2011 09 02
Priimta 2012 02 27

Literatūra

1. Čėsnyš, B. 1919. „Consilii Vigilantiae“ Akademijos nario prof. Teologijos daktaro kun. Čėsnio B. rezoliucija apie Krikščionių demokratų partijos C. K. nutarimą dėl Lietuvos dvarų išdalijimo, *Ganytojas* 3: 74–75.
2. Dambrauskas-Jakštas, A. 1919. „Laiškas S. Šulte, 1919 11 25“, *Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraštynas*, f. 139–37.
3. Simonas Šultė. 1997. *Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės enciklopedija*. T. 5. Vilnius, 231–238.
4. Jakštas, A. 1920. „A.a. d-ras Simanas Šultė“, *Draugija* 11–12: 486–489.
5. Jakštas, A. 1930. *Užgesę žiburiai*. Kaunas.
6. Jankauskas, V. 2000. „Ieškojęs trečiojo kelio“, *XXI amžius* 46.
7. Krupavičius, M. (Cr. J.). 1914. „Socialinis klausimas“ (K. Paltaroko knygos recenzija), *Vadovas* 74–75: 175.
8. Poškutė, M. 2010. „Simono Šultės visuomenės raidos teorija“, *Logos* 65: 196–204.
9. *Rerum novarum*. 1931. Kaunas.
10. Sorel, G. 1909. *Rexlexions sur la violence*. Paris.
11. Stakauskas, J. 1938. „Lietuviškos minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje“, *Tiesos kelias* 12: 823–828.
12. Šultė, S. 1920. „Dėl didelio rašto išėjo iš krašto: atsakymas prof. A. Voldemarui“, *Laisvė* 178.
13. Šultė, S. 1919. „Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai“, *Draugija* 2–3: 123.
14. Šultė, S. 1920. „Laiškas redakcijai“, *Draugija* 7–8: 329.
15. Šultė, S. 1919. „Lietuvos dvarų žemės padalijimas ir krikščioniškoji dora“, *Ganytojas* 8–9: 197.
16. Šultė, S. 1919. „Miškų, dvarų, fabrikų nacionalizacija gyvenimo praktikos žvilgsniu“, *Draugija* 4–6: 203.
17. Šultė, S. 1920. „Savasties principai ir evoliucija“, *Draugija* 5–6: 176.
18. Šultė, S. 1920. „Teisingi įstatai“, *Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraštynas*, f. 139–33.
19. Šultė, S. 1920. „Turtuolių perteklius – varguolių tėvonija“, *Ganytojas* 2: 47.
20. Šultė, S. 1921. „Žmogaus ir piliečio teisių pareiškimas“, *Draugija* 11–12: 336–339.
21. Tumas-Kunigas. 1920. „Kunigas – kunigams“, *Tauta* 48.
22. Valiukevičius, V. 1930. *Skaitytinos knygos*. Kaunas.
23. Voldemaras, A. 1920. „Diplomų krūvos ir teisybė“, *Tauta* 45.
24. Бергсон, А. 1900. *Собранные сочинения*. СПб. Т. 5, 6–7.

VALDAS PRUSKUS

S. Schulte's social conception: insights into social justice realization

Summary

In the article, the social conception of Simon Schulte (1876–1920), one of the most eminent Lithuanian Catholic philosophers and sociologists of the beginning of the XX century, is described. It is shown that S. Schulte followed the evolutionary view to the development of the society. The social progress is impossible until the human

nature changes and honesty develops. S. Schulte, like his teacher A. M. Weiss (1844–1925), a German theologian and philosopher, was in fact a supporter of the middle way – combination of freedom and order, having a clear critical standpoint on the economical liberalism, as well as a zealous defender of democracy principles. First, considering property to be a guarantee of the self-expression and freedom of a person, he simultaneously proposed to consider it not as a privilege but as a duty to the society. The disposal of property may be justified only by social efficiency and ethics of its use. So, property is not the welfare of an individual or a group of individuals but the welfare of the society. Second, S. Schulte followed the democratic view and was against authoritarianism. Not a person should serve the state, but the state must take care of its people, respect and protect their rights given by God. Among them, the right to property. This right, in his opinion, may be ensured best by a parliamentary republic.

Key words: Christian social education, social justice, solidarism, liberalism, evolution, work, property, marxism, democracy